

T A
Č R

Jan Koucký

Českému školství hrozí nedostatek učitelů

Tisková konference k výsledkům projektu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy
Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Praha, 25. února 2025

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy (PedF UK) je v letech 2023-2026 řešitelem projektu TAČR pro MŠMT „**Nedostatek učitelů, jak jej identifikovat, řešit a předcházet mu**“ (Hlavní řešitel Ing. Jan Koucký, Ph.D., jan.koucky@pedf.cuni.cz).

Jedním ze tří témat projektu je projekce poptávky a nabídky učitelů, která umožní rozpoznat kritická místa ve vývoji nerovnováhy mezi poptávkou a nabídkou učitelů a ukáže na jejich možná řešení. Předkládaný text „**Českému školství hrozí nedostatek učitelů**“ a s ním spojená prezentace jsou stručným shrnutím výstupu z průběžné verze této projekce v necelé polovině řešení projektu.

Vývoj počtu žáků různých druhů škol

Projekce poptávky po kvalifikovaných učitelích vychází přirozeně především z počtu žáků jednotlivých stupňů a druhů škol. Vývoj počtu žáků je přitom determinován dvěma základními ukazateli: velikostí odpovídajících věkových skupin (tedy demografickou projekcí) a průměrnou délkou vzdělávání podle věku na jednotlivých stupních a druzích škol (tzv. účastí na vzdělávání).

Projekce počtu žáků je proto založena na jedné straně na poslední demografické projekci obyvatelstva ČR (ČSÚ z prosince 2024) a na straně druhé na předpokládaném vývoji průměrné délky vzdělávání na jednotlivých stupních a druzích škol (vyplývajícím z provedených analýz a komparací PedF UK).

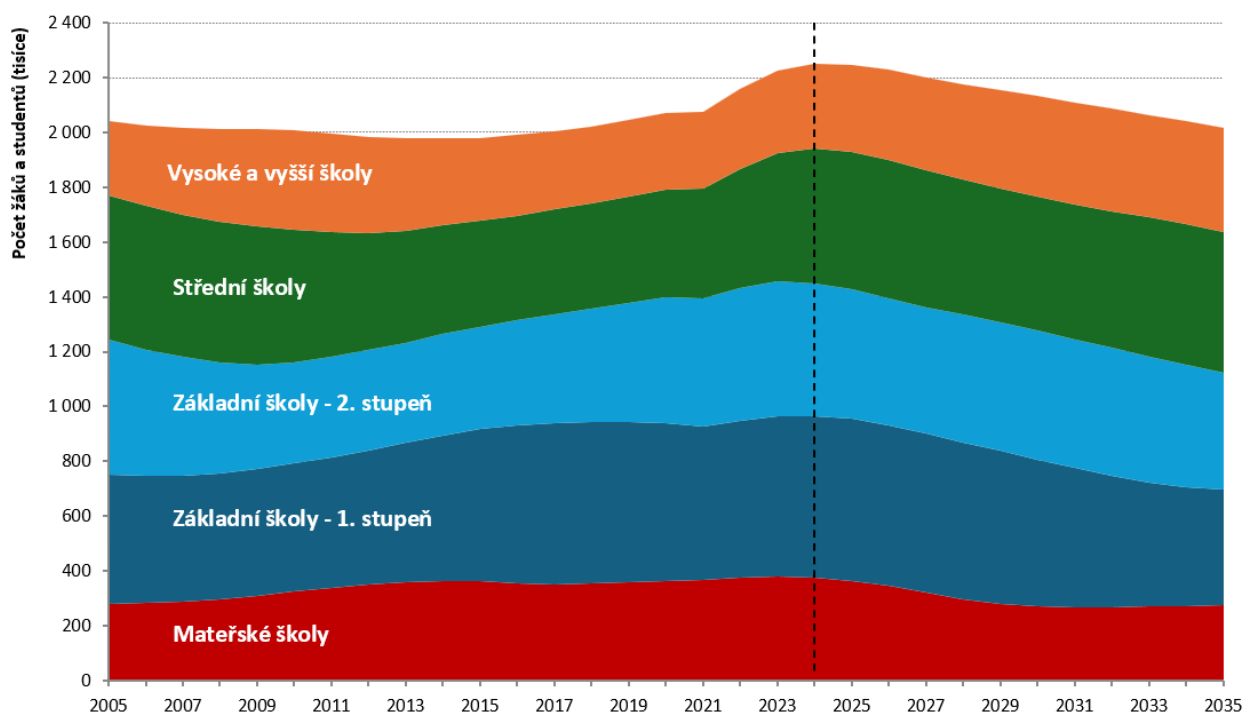
Následující graf ukazuje skutečný vývoj počtu žáků a studentů v českém školství v letech 2005-2024 a poté i jeho předpokládaný další vývoj do roku 2035. Počet všech žáků a studentů se po roce 2025 nejprve mírně snižoval, takže v letech 2010 až 2016 klesl dokonce pod dva miliony. Již po roce 2015 se však začal opět zvyšovat a v roce 2024 počet všech žáků a studentů již přesáhl 2,25 milionu.

Za tímto růstem stály dva hlavní důvody. Rozhodující byl demografický vývoj, který přivedl do škol silnější populační ročníky, takže odpovídající *školská populace* se zvětšovala průměrným tempem převyšujícím 1 % ročně. Pokračovalo také prodlužování průměrné délky vzdělávání, které ovšem výrazně přibrzdila covidová pandemie v letech 2020-2021. Průměrná délka vzdělávání se tak sice již přehoupla přes 20 let, ale zvyšovala se v průměru jen asi o 0,2 % ročně (v 90. letech to přitom bylo v průměru téměř o 2 % ročně).

Podle aktuální demografické projekce předpokládáme, že po roce 2025 dojde naopak k setrvalému poklesu velikosti příslušné školské populace. Přes pokračující přiměřený růst průměrné délky vzdělávání se proto začne postupně snižovat i počet žáků a studentů v českém regionálním školství (v průměru o 1 % ročně). V horizontu projekce do roku 2035 to zasáhne především mateřské školy a o něco později také první stupeň základních škol.

Žáci a studenti mateřských, základních, středních, vyšších a vysokých škol

Česká republika 2005-2024 a projekce do roku 2035

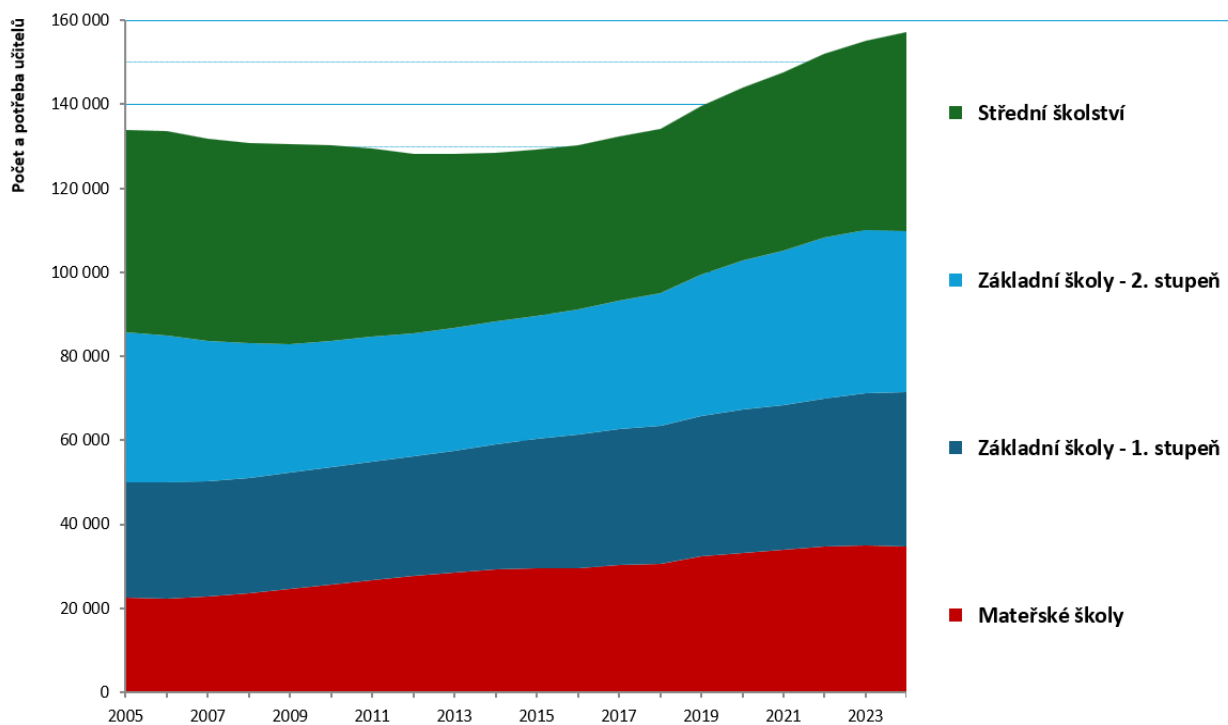
Vývoj počtu učitelů různých druhů škol

Celkový počet učitelů v českém regionálním školství prošel v posledních dvou desetiletích dvěma odlišnými etapami. V letech 2005 až 2016 zůstal počet (tzv. přepočítaných) učitelů poměrně stabilní (mezi 130–135 tisíci) a meziroční výkyvy oběma směry nepřevyšovaly 1 %. Po roce 2017 a zvláště pak po roce 2019 se to však podstatně změnilo, počet učitelů se začal systematicky zvyšovat, takže meziroční nárůst dosahoval v průměru dokonce 2,5 % a výrazně tak převýšil tempo zvyšování počtů žáků.

Nárůst počtu učitelů způsobil souběh dvou okolností. Jednou z nich bylo, že se po roce 2015 začal zvyšovat celkový počet žáků. Ještě výrazněji se však projevilo, že v roce 2017 byla schválena změna pravidel financování, které přešlo od financování podle počtu žáků k financování podle počtu odučených hodin. Přestože nová pravidla začala platit až od začátku roku 2020, školy se na ně začaly v předstihu připravovat (například zmenšováním velikosti tříd a jejich dělením, zaváděním tandemové výuky, nabídkou dalších volitelných hodin, individualizací výuky apod.). I když šlo v mnoha případech o pedagogicky pozitivní změny, vedly současně k výraznému nárůstu celkového počtu učitelů, který se po roce 2018 začal zvyšovat v průměru o více než 4 tisíce nových učitelských úvazků ročně. Počet přepočítaných učitelů v regionálním školství proto již v roce 2024 výrazně přesáhnul 150 tisíc. Pochopitelně to vyvolalo zvýšené nároky na státní rozpočet (v řádu desítek miliard korun).

Učitelé mateřských, základních a středních škol

Česká republika 2005-2024

Potřeba kvalifikovaných učitelů a počet žáků na jednoho učitele

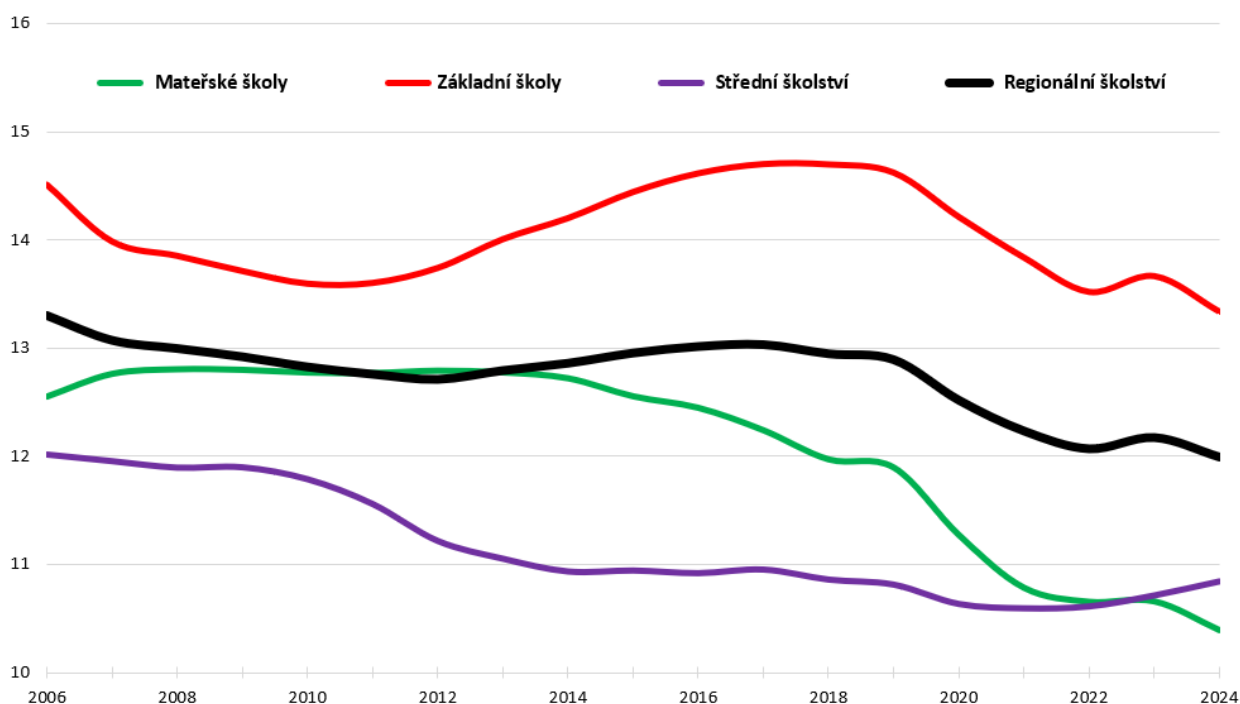
Potřebný počet kvalifikovaných učitelů (poptávka po učitelích) souvisí – vedle počtu žáků – s řadou dalších faktorů, jako je velikost vyučovaných skupin žáků (například třídy), počet vyučovaných hodin na žáka, organizace výuky nebo velikost učitelských úvazků. Všechny tyto faktory je však možné shrnout pod syntetický ukazatel počtu žáků připadajících na jednoho (přečítaného) učitele (úvazek učitele).

Vývoj počtu žáků na učitele během dvou posledních desetiletích dokresluje již výše popsaný vývoj (viz následující graf). Zatímco až do roku 2018 se počet žáků připadajících na jednoho učitele v celém regionálním školství jen pozvolna snižoval (mezi roky 2005-2018 klesl z 13,3 na 12,9 žáků na učitele; v průměru tedy jen o 0,2 % ročně), tak v následujících pěti letech se snižoval podstatně – více než šestkrát – rychleji (z 12,9 na 12,0; v meziročním průměru tedy dokonce o 1,4 %).

Nutnost zajistit financování rychle se zvyšujícího počtu učitelů doprovázela řada problémů, způsobená mimo jiné tenzemi a napětím mezi různými položkami a ukazateli školského rozpočtu (jako jsou například počty učitelů na jedné straně a jejich průměrné platy na straně druhé).

Počet žáků na učitele v mateřských, základních a středních školách

Česká republika 2006-2024

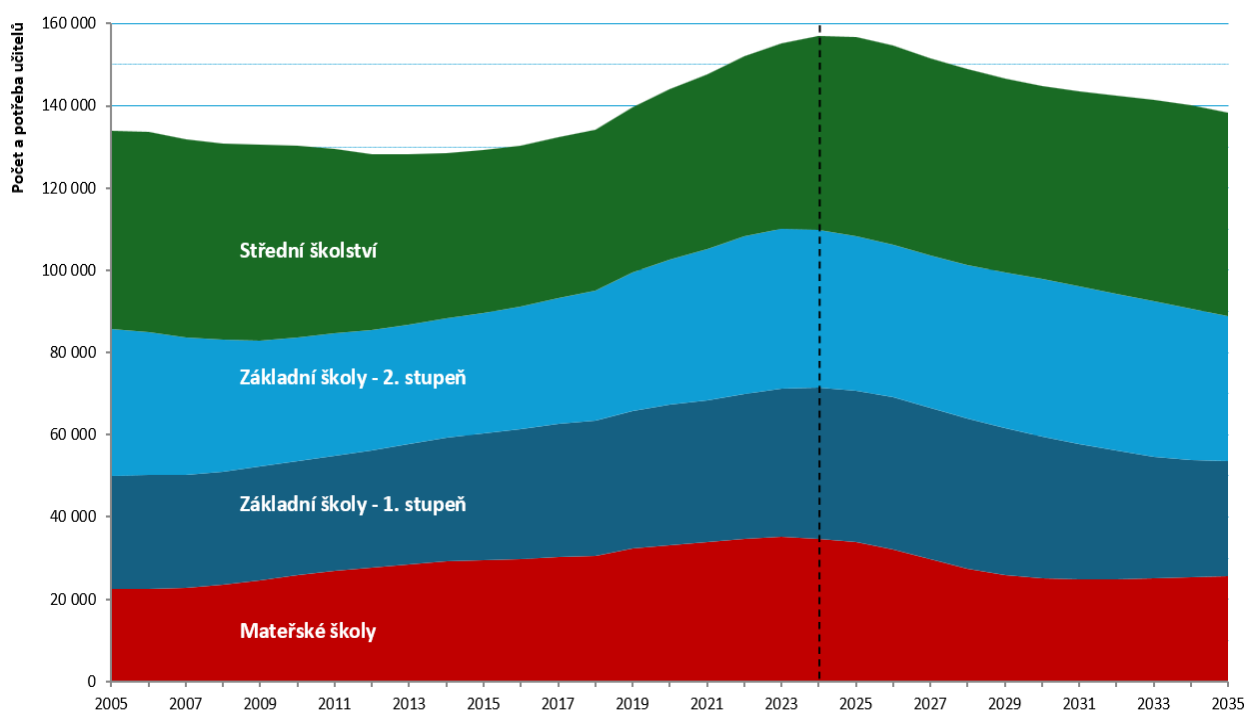
Projekce poptávky po učitelích do roku 2035

V důsledku vývoje počtu žáků a snižování počtu žáků připadajících na jednoho učitele kulminuje potřeba kvalifikovaných učitelů v regionálním školství právě v roce 2025. Předpokládáme, že nejpozději od školního roku 2026/27 začne klesat nejen celkový počet žáků, ale i počet jejich učitelů. Během následujících deseti let se potřeba učitelů (jejich přepočítaných úvazků) v regionálním školství sníží zhruba o desetinu, tedy o 15 až 18 tisíc.

Z hlediska struktury učitelů ovšem jejich pokles nebude – stejně jako u žáků – vůbec rovnoměrný. Nejprve postihne učitele mateřských škol a o pár let později učitele prvního stupně základních škol. Na druhé straně však potřeba učitelů středních a vyšších odborných škol ještě pár let poroste. K drobnému zvýšení počtu učitelů na druhém stupni základních škol dojde ještě na přelomu 20. a 30. let a na středních a vyšších odborných školách v první polovině 30. let. Za deset let tak bude v mateřských a základních školách dohromady téměř o 20 tisíc učitelů méně než dnes, zato na středních a vyšších školách jich bude asi o 3 tisíce víc. Samozřejmě to povede i k odpovídající změně struktury potřebných učitelských kvalifikací a aprobací.

Učitelé mateřských, základních a středních škol

Česká republika 2005-2024 a projekce poptávky do roku 2035

Nabídka kvalifikovaných učitelů a absolventi pedagogického a učitelského studia

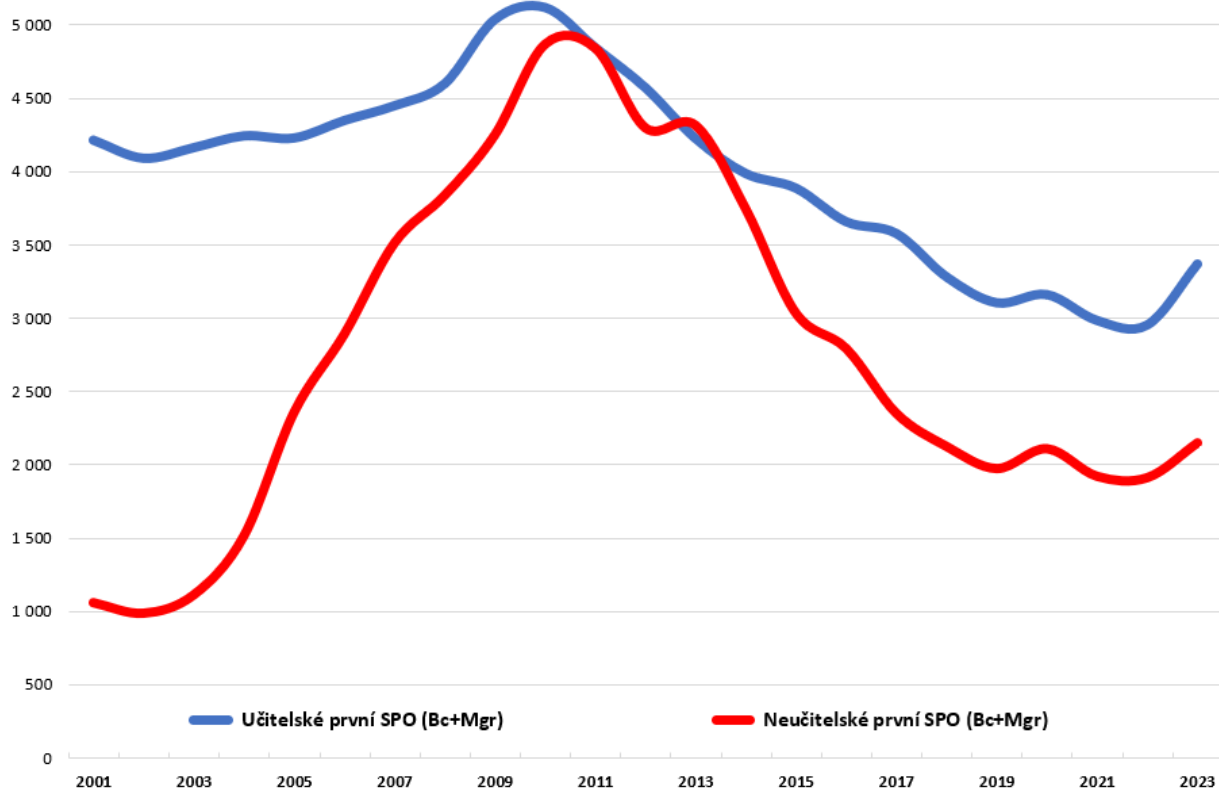
Počet kvalifikovaných učitelů (nabídka učitelů) – ať už pracují jako učitelé (realizovaná nabídka) nebo nepracují jako učitelé (potenciální nabídka) – je ovlivněn především rozsahem jejich přípravy během několika posledních desetiletí. Hledáme-li tedy příčiny současné situace, musíme se vrátit do minulosti.

Vývoj počtu absolventů učitelských nebo jiných pedagogických studijních programů a oborů (SPO) byl po roce 1990 nepříznivě ovlivněn přinejmenším následujícími okolnostmi:

- 1) proces regionalizace vysokého školství a vznik nových univerzit z původně samostatných pedagogických fakult vedl přirozeně k oslabení jejich pozice v krajských městech, k odštěpování celých kateder, ústavů a dalších odborných pracovišť a s tím spojenému úbytku personálních, finančních a materiálních zdrojů a k odlivu kvalitních učitelů, studentů a absolventů na nově zakládané fakulty;
- 2) přechod na strukturované studium (rozdělení bakalářského a magisterského stupně studia) probíhal v období vrcholící kvantitativní expanze (tzv. masifikace) českého vysokého školství, která sice vedla také k nárůstu počtu absolventů pedagogických oborů (především neučitelských), avšak v případě absolventů učitelských oborů – z řady příčin – takřka zanedbatelnému;
- 3) novela zákona o pedagogických pracovnících (2004) ukládala nekvalifikovaným učitelům do deseti let alespoň zahájit učitelské kvalifikační studium, což na fakultách připravujících učitele vedlo k výraznému navýšení podílů ostatních forem studia – studenty se totiž stali již zaměstnaní učitelé – a proto k relativnímu i absolutnímu poklesu prezenčního studia vedoucího k přípravě nových učitelů (v souhrnu za období 2006-2016 šlo téměř o dva absolventské ročníky);
- 4) po roce 2002 došlo k postupnému a později výraznému slábnutí odpovídajících populačních ročníků absolventů vysokých škol a po roce 2010 také k obratu od politiky masifikace vysokého školství k limitování počtu studií (vysoké školy byly finančně motivovány ke snižování počtu studentů), jejichž důsledkem byl mimo jiné poměrně výrazný pokles počtu absolventů získávajících učitelskou kvalifikaci.

V důsledku působení všech těchto vlivů došlo k tomu, že počty absolventů učitelského studia, které se do té doby pohybovaly kolem 4 tisíc ročně (a to i v 90. letech minulého století), začaly po roce 2010 rychle klesat až k hodnotám kolem 2,5 tisíce. V posledních 2-3 letech se počty absolventů učitelského studia sice mírně zvýšily (ke 3 tisícům), avšak stále ještě nedostatečně. Během patnácti let (2010-2024) tak učitelkou přípravu ukončilo zhruba o 15 tisíc méně absolventů, než vyžadovala prostá potřeba nahradit učitele základních a středních škol odcházející do důchodu. Pokud se však nepřistoupí k ráznému řešení tohoto nepříznivého vývoje, může se do roku 2035 jednat o dalších 10 tisíc chybějících absolventů.

Absolventi pedagogického a učitelského studia na vysokých školách Česká republika 2001-2023

Uvedený vývoj má však ještě vedlejší další dopady. Přestože ve školství i v jiných odvětvích roste počet pozic pro absolventy ostatních pedagogických (neučitelských) programů a oborů, zdaleka to neodpovídá rychlosti zvyšování počtu absolventů tohoto studia. S uplatněním na pracovním trhu sice nemají větší problémy (disponují celou řadou na pracovním trhu využitelných kompetencí), i když pro většinu učitelských povolání nemají potřebnou kvalifikaci. Uplatňují se však stále častěji mimo obor získaného vzdělání (na různých úřadech veřejné správy, v sociálních službách a ve zdravotnictví, v armádě a na policii apod.). Není se proto co divit, že podíl pracujících absolventů ostatních (neučitelských) pedagogických programů a oborů, kteří jsou zaměstnáni v pedagogických povoláních, se dlouhodobě snižuje, zhruba ze tří čtvrtin na polovinu.

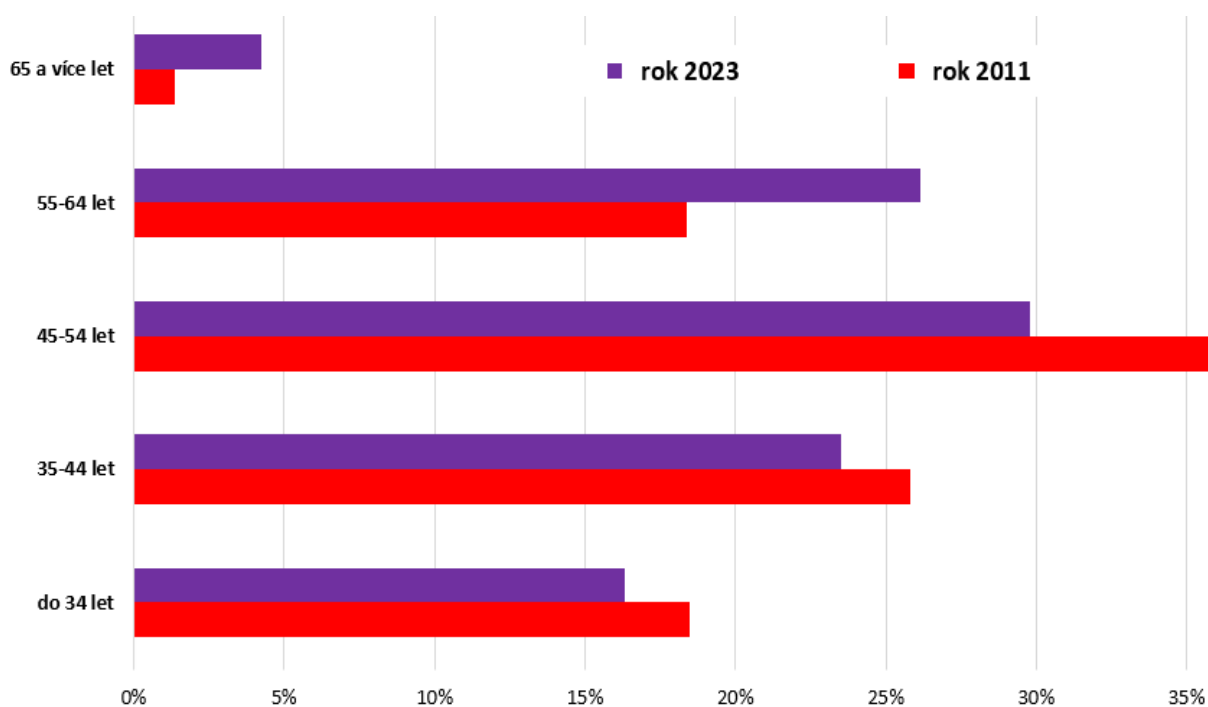
Absolventi pedagogického učitelského studia v této situaci nejsou. Z těch, kteří pracují (nemalá část z nich je ovšem ekonomicky neaktivní – především na mateřské nebo rodičovské dovolené), se jich stále více než 80 % uplatňuje v pedagogických povoláních.

Věková struktura učitelů

Uvedený vývoj po roce 2010 se pochopitelně promítnul i do měnící se věkové skladby učitelů. Při srovnání věku učitelů v regionálním školství v roce 2011 a v roce 2023 je vidět zřetelný celkový posun do vyšších věkových skupin (průměrný věk učitelů se zvýšil ze 45 let v roce 2011 na 47 let v roce 2023). Došlo ke snížení podílu učitelů do 39 let z 31 % na 26 %, ale zvláště výrazný je nárůst podílu učitelů nad 55 let z necelých 20 % na více než 30 %. Samozřejmě je zřejmé, že právě z těchto učitelů většina odejde během následujících deseti let do důchodu.

Věková struktura učitelů v regionálním školství

Česká republika 2011 a 2023

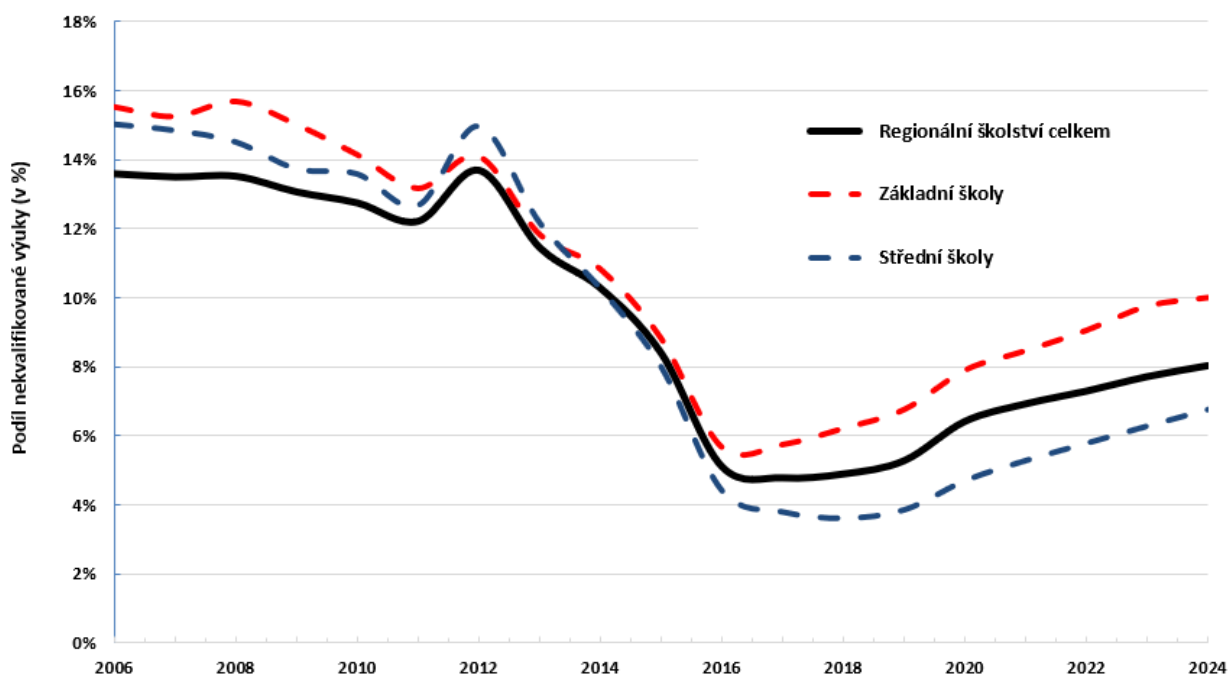
Kvalifikace a aprobace učitelů a výuky

Příliš nízké počty nových absolventů učitelského studia přitom pouze částečně dokázali posílit absolventi doplňujícího pedagogického studia (DPS), tedy alternativní cesty k učitelské kvalifikaci (představují zhruba pětinu všech učitelů základních a středních škol). Proto již od druhé poloviny minulého desetiletí nestačí nabídka nových učitelů (absolventů učitelského studia i DPS) uspokojovat rychle se zvyšující poptávku škol po kvalifikovaných učitelích (způsobenou ovšem nejen demografickým vývojem, ale i novými pravidly financování škol). Ředitelé proto začali opět častěji zaměstnávat učitele nekvalifikované (bez požadované učitelské kvalifikace) i neaprobované (bez aprobace pro předměty, které na škole vyučují).

Zmiňovaný zákon o pedagogických pracovnících z roku 2004 měl zásadně napravit situaci ze začátku tohoto století, kdy více než 15 % učitelů základních a středních škol nemělo potřebnou učitelskou kvalifikaci. Díky jejich dodatečnému studiu a dalším opatřením se to téměř podařilo, neboť podíl nekvalifikovaných učitelů do roku 2016 klesl pod 5 %. Avšak nedostačující počet nových absolventů učitelství přivodil v tomto vývoji další obrat a podíl nekvalifikované výuky začal opět narůstat. Do roku 2024 se na základních školách zvýšil na 10 % a na středních školách téměř na 7 %.

Podíl nekvalifikované výuky v regionálním školství

Česká republika 2005-2024

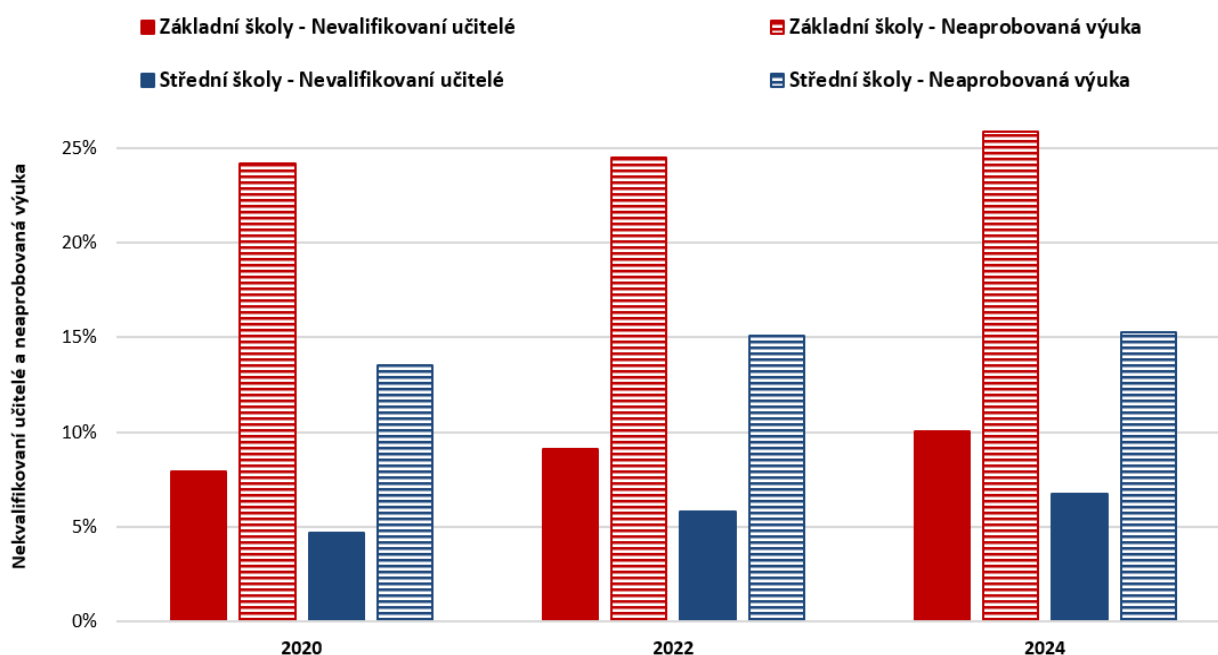

Situace je ovšem velice rozdílná v jednotlivých krajích České republiky. V krajích s nejhoršími výsledky je totiž podíl nekvalifikované výuky zhruba dvojnásobný: na základních školách Karlovarského kraje probíhá 22 % výuky nekvalifikovaně a na středních školách Ústeckého kraje se jedná o 12 % nekvalifikované výuky. Proto je důležité zdůraznit, že řešení nepříznivé situace je nutné zaměřit diferencovaně pro různé kraje České republiky (musí mít regionální rozměr).

Nepříznivý vývoj v kvalifikovanosti výuky pochopitelně doprovází i narůstající podíl neaprobované výuky. Podíl neaprobované výuky se do roku 2024 postupně zvýšil na základních školách až na 26 % a na středních školách na více než 15 %.

Podíl nekvalifikované a neaprobované výuky

Základní a střední školy 2020-2024

Poptávka a nabídka učitelů: prohlubující se nerovnováha

Vývoj nabídky učitelů je ovlivněna celou řadou faktorů. Patří mezi ně totiž nejen počty kvalifikovaných absolventů, ale také následná rozhodnutí o vstupu do učitelské profese nebo do jiného povolání a o změnách v průběhu pracovní kariéry. Ovlivňuje ji také velikost úvazků učitelů, odchody na mateřskou a rodičovskou dovolenou, délka pracovní kariéry a věk odchodu do důchodu apod. Pokud vezmeme v úvahu současný vývoj těchto faktorů, docházíme k závěru, že do roku 2035 bude na základních a středních školách pracovat pouze kolem 90 tisíc kvalifikovaných učitelů (a to přitom předpokládáme, že v rámci toho se počet kvalifikovaných učitelů s DPS zvýší na téměř 24 tisíc).

Přestože celková poptávka po učitelích základních a středních škol v horizontu projekce poklesne na zhruba 113 tisíc učitelů (oproti dnešním 120 tisícům), příliv nových kvalifikovaných absolventů (včetně absolventů DPS) v příštích deseti letech nebude za daných podmínek zdaleka dostatečný na to, aby tuto poptávku – především na druhém stupni základních škol a na středních školách – pokryl (příliš se to však netýká mateřských škol a pouze v menší míře prvního stupně základních škol).

Ředitelům škol nezbude než pokračovat v přijímání nekvalifikovaných učitelů. Počet nekvalifikovaných učitelů na základních a středních školách tedy přesáhne 20 tisíc a podíl nekvalifikované výuky se dále zvýší až k 21 % – bude tedy ještě zřetelně vyšší než na začátku století (před schválením zákona o pedagogických pracovnících). Při tomto vývoji samozřejmě dojde i k odpovídajícímu zvýšení neaprobované výuky. Situace přirozeně nebude stejně kritická ve všech aprobacích. Nejhorší lze očekávat v matematice, kde podíl nekvalifikované výuky může přesáhnout 30 %.

Nastane to však pouze v případě, když se nic zásadního nezmění!